

Игор Ракић¹, мастер историчар
Историјски архив Ниш
Србија

НИШ У ВРТЛОГУ ЧЕХОСЛОВАЧКЕ КРИЗЕ 1968. ГОДИНЕ

Апстракт: На основу необјављене архивске грађе Историјског архива Ниш, дневне и недељне локалне и штампе на државном нивоу, као и релевантне литературе, у раду анализирамо прилике у Нишу током августовских и септембарских дана 1968. године, у време интервенције пет земаља чланица Варшавског пакта у Чехословачкој. Представљене су активности локалне власти и грађана Ниша на пружању помоћи грађанима Чехословачке који су се затекли на територији Ниша после 21. августа 1968. године. У раду се посебно осврћемо на афирмисање југословенске спољне политике у друштву њеним спуштањем, по вертикали, на локални ниво, а које је за циљ имао мобилизацију сваког појединца друштва да допринесе њеној реализацији.

Кључне речи: Ниш, Прашко пролеће, Чехословачка, Југославија, Чехословаци, Варшавски пакт, туристи, међународни односи, Јосип Броз

Југословенска држава после 1945. године доживела је бројне промене у политичком, културном и друштвеном смислу. Лавирајући између Истока и Запада и заступајући политику несврстаности имала је могућност да у складу са тим самостално формира своју спољну политику.

У једнопартијском систему где је монопол Савеза комуниста Југославије био неупитан, јавно мњење је обликовано у циљу афирмисања државне и партијске политике. Званични став о појединим спољнополитичким и унутрашњим питањима почињао је на врху пирамиде власти, а по вертикали, путем локалних партијских испостава допирао је до сваког појединца. Ово не би било могуће без јаке и добре партијске организације, али пре свега без пропаганде која је била под контролом власти и служила за ширење званичних ставова.

И док се слободно може рећи да о важним питањима југословенске спољне политике имамо целовиту слику или их можемо дефинисати у општим цртама, интересантну тему за проучавање представља и манифестовање и афирмисање југословенских спољнополитичких ставова на локалном нивоу, у општини која је била основна друштвено-политичка заједница према Уставу СФРЈ из 1963.

¹ igorak89@yahoo.com; Igor Rakić, Historical Archives of Niš, Serbia

године. Управо, тема овог рада је да представи Ниш и прилике у Нишу током једног хладноратовског догађаја у коме је Југославија имала одређену улогу – Чехословачка криза 1968. године.

О Нишу током Чехословачке кризе, августа 1968. године, нисмо пронашли било какав научни рад који се у складу са методологијом историјске науке бави овим проблемом.

Примарна грађа налази се у Историјском архиву Ниш, у фонду Скупштина општина Ниш, у кутији 84. Ова кутија садржи сву архивску грађу која се тиче сарадње општине Ниш и других градова изван СФРЈ, али и грађу која се тиче званичних посета страних државних делегација Нишу. Поседна фасцикла у оквиру ове кутије је „Чехословаци у Нишу”. У питању су званични извештаји, разни документи општинских и државних органа који су настали након 21. августа 1968. године тј. након интервенције Варшавског пакта на Чехословачку. Посебан део ове вредне грађе представљају три билтена која су издавана у Нишу на чехословачком језику, писма захвалности упућена из Чехословачке Скупштини општине Ниш, као и разгледнице које су послате нишкој општини крајем године.

Један од важних извора за проучавање прилика у Нишу у последњој трећини августа 1968. године представља и штампа. У том периоду у Нишу су излазиле *Народне новине*, које су излазиле једанпут недељно. Једини број који садржи информације о догађањима у Чехословачкој и Нишу је број изашао 30. августа. Без обзира на оскудност, важност овог извора је у томе што, за разлику од сувопарних службених извештаја и белешки, даје информације о друштвеним приликама у Нишу и позицији и ставовима „малог човека” (често са именом и презименом) који је узео учешће у тим догађајима.

Мемоарска грађа и друга (ауто)биографска литература Нишлија тог времена или других аутора који су писали о догађањима у Нишу у том периоду, није нам била доступна.

Због разумевања прошлости и лакше праћења догађаја, у раду су одвојено представљени општа историја Чехословачке кризе и југословенски ставови о кризи.

Догађања у Чехословачкој 1968. године

Под званичним изговором одмора и лова у Чехословачкој, децембра 1967. совјетски лидер Леонид Брежњев посетио је Чехословачку. Прави циљ посете била је намера да се сачува конзервативни генерални секретар Комунистичке партије Чехословачке (КПЧ) Антонин Новотнија од све већих притисака за реформама који су подстакли сукоб унутар саме партије. На крају, Брежњев је ипак пристао на смену Новотнија и долазак Александра Дубчека на челу Чехословачке, а то је формално учињено 5. јануара 1968. године. Јануара месеца, извештаји совјетског амбасадора у Прагу Степана Червоненка били су оптимистични, а Дубчек је понео епитете неупитно искрене и посвећене особе и верног пријатеља

Совјетског Савеза. Међутим, већ пар месеци касније, 15. марта, када је у Чехословачкој укинута цензура медија, која се поклопила са студентским протестима у Пољској, ситуација се из основа променила, а шеф КГБ-а Јури Андропов упоредио је струјања у Чехословачкој са почетком кризе у Мађарској 1956. године.²

Стабилност Источног блока била је на удару, а лидери источноевропских држава били су забринuti држањем Александра Дубчека који је индиректно признао постојање и других партија у Чехословачкој али и новим програмом преиспитивање војне политике земље и њеног чланства у Варшавском пакту. Све више су се чули гласови за интервенцијом, а на састанцима Политбироа Комунистичке партије Совјетског Савеза незаобилазна тема су била догађања у Чехословачкој. Либерализација штампе коју је покренуло прашко руководство са симпатијама је гледала и совјетска либерална интелектуална елита са надом да ће се можда постићи мирна реформа социјализма.³

Тринаестог августа 1968. Политбиро у Москви је одлучио да се употреби сила против чехословачког руководства јер Дубчек, који према Брежњеву није контролисао ситуацију. Пет дана касније, на састанку лидера земаља чланица Варшавског пакта у Москви, одлучено је да се војно интервенише, а 21. августа пет земаља је извршило инвазију на Чехословачку не наилазећи на оружани отпор.⁴ Прашко пролеће у Чехословачкој окончано је већ 26. августа када су представници Чехословачке потписали тзв. Московски протокол којим су пристали на крај реформи и повратак на социјализам који су заговарали СССР и њему блиске земље.⁵

Југословенски став према догађањима и интервенцији у Чехословачкој

Догађања у Чехословачкој на прелазу 1967/1968. и до августа 1968. будно је пратило и југословенско руководство. Односи Југославије и СССР-а у том периоду карактерише позитиван тренд који је започео претходних година.⁶

Док су интелектуални кругови и југословенска штампа подржавали Дубчекове реформе, дотле је Тито и југословенско руководство опрезније гледало на догађања, нарочито након њихових радикализације крајем марта и почетком априла.⁷

² Рудолф Германович Пихоя, *Совейский Союз: историја власти 1945–1991*, Новосибирск 2000, 270–275.

³ Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War*, volume II, Cambridge 2010, 144–145.

⁴ *The Cambridge History of the Cold War*, volume II, 145.

⁵ Keiran Williams, *The Prague Spring and its aftermath Czechoslovak politics, 1968–1970*, Cambridge 1997, 112–143.

⁶ Ђоко Трипковић, *Југославија–СССР: 1956–1971*, Београд 2013, 206–217.

⁷ *Истио*.

За социјалистичку Југославију реформе које је спроводио Дубчек биле су прихватљиве све до границе до које се не угрожава социјалистички поредак чехословачког друштва и монопол комунистичке партије тј. остатак Чехословачке у табор Источног блока. Југословенско руководство сматрало је да би излазак Чехословачке из тих граница било лоше за саму земљу али и за позиције Југославије. Опречна мишљења између СФРЈ и СССР-а по питању реформских процеса у Чехословачкој на вишем нивоу размењена су почетком априла 1968. између Нијаза Диздаревића и совјетског амбасадора Бенедиктова у Београду. И док је Диздаревић оценио позитивно правац реформи које је спроводио Централни комитет КПЧ и да би било добро уколико се не би мешале друге партије у том процесу, Бенедиктов није био оптимистичан по том питању и негирао је било какво мешање других партија источног лагера у послове Чехословачке. И разговор Тита, Брежњева и Косигина у Москви крајем априла 1968. године само је потврдио различита виђења ефеката Прашког пролећа. Од маја до 21. августа југословенско руководство је настојало да одржи добре односе са СССР-ом али различити ставови око стања у Чехословачкој окретало је две земље једну од друге. Када је дошло до војне интервенције пет земаља Варшавског пакта, највиши државни и партијски органи у Југославији су одмах осудили инвазију, а организоване су бројне манифестације на којима су осуђивали напад на суверену земљу, изражавали солидарност са чехословачким народом и захтевали повлачење трупа.⁸

Ситуација у Нишу

Увече, 21. августа 1968. одржана је седница Председништва и Централног комитета Савеза комуниста Југославије (ЦК СКЈ) на којој је Јосип Броз изнео тезе југословенске спољне политике.⁹ Југословенски председник је тим поводом осудио интервенцију земаља Варшавског пакта на Чехословачку.¹⁰

У листу *Борба*, дан после интервенције појавио се чланак са препоруком савезне конференције Социјалистичког савеза радног народа Југославије упућеној својим члановима. Свим организацијама Социјалистичког савеза препоручено је „да бројним чехословачким грађанима који се налазе у Југославији на годишњем одмору пруже сву потребну материјалну и другу помоћ у вези њиховог смештаја и информисања у овим тешким тренуцима за ЧССР”¹¹

Прве активност у Нишу кренуле су већ ујутру 21. августа када је одржан састанак представника свих друштвено-политичких организација. На том састанку донета је одлука да дежурна служба општине организује пункт за

⁸ *Истио*, 217–226.

⁹ Ђоко Трипковић, *Jugoslavija–SSSR: 1956–1971*, 226.

¹⁰ *Борба*, 22. август 1968, година XXXIII, број 232, 1.

¹¹ „Пружити сву помоћ чехословачким грађанима у нашој земљи”, *Борба*, 22. август 1968, година XXXIII, број 232, 7.

пружање помоћи чехословачким туристима који се буду налазили на територији Ниша. Планирано је да се њима пружи помоћ око информација, материјална и помоћ око смештаја. Према писању листа *Борба*, првог дана након интервенције, бугарско-југословенску границу на прелазу Градина прешао је један аутобус са чехословачким туристима али они нису тражили никакву помоћ већ су хтели да се јаве својој амбасади у Београду. Саобраћај на прелазу је био нормалан и није било никаквих застоја. Границу је прешло и око двадесетак аутомобила са чехословачким таблицама. Готово сви туристи из Бугарске су о интервенцији у ЧССР-у сазнали тек на граници.¹²

Организовани прихват и смештај чехословачких туриста који су се затекли у Нишу на путу из НР Бугарске, где су проводили годишње одморе, започео је већ истог дана када је уследила интервенција. У циљу смештаја великог броја породица и грађана, ангажовани су сви капацитети који су могли да се користе за смештај и исхрану. Искоришћени су објекти: Дом студената „Добрила Стамболић”, Дом средње школске омладине „Стеван Синђелић”, Дом ученика у привреди „Димитрије Туцовић” и „Никола Тесла”, камп „Медијана”, камп у Сићеву, камп у Чаиру и хотел МИН-а у Сићеву. Исхрана, која је обухватала три оброка, за Чехословаке организована је у студентској мензи, експрес ресторанима „Цариград” и „Централ”, у камповима „Медијана” и „Сићево” и у хотелу МИН-а у Сићеву.¹³

У периоду од 21. августа до 3. септембра 1968. године на територији Ниша боравило је 2.482 грађана Чехословачке. Од тог броја, 142 породице (са 523 члана) били су смештени код грађана који су се добровољно пријављивали и нудили смештај у своје станове. Свест грађана Ниш да се помогне грађанима Чехословачке манифестовала се масовном пријавом и захтевом за смештај породица. Таквих захтева је било 650, али је само 142 искоришћено. Жељама грађана Ниша није се могло удовољити јер су сами Чехословаци више тежили да буду смештени у групи са другим туристима и што су из скромности избегавали да ремете живот Нишлија.¹⁴

О одлучности грађана Нишлија да помогну у смештају Чехословацима најбоље илуструје прича о радници конфекције „Ниш” Горици Мирковић из Насеље Нови Комрен (данас Насеље Ратко Јовић – прим. И. Р) која је упорно нудила и своје гостопримство, али је одбијана од стране Одбора за прихватање чехословачких туриста јер је живела далеко и да би било тешко људима да долазе на ручак у граду. На ову изјаву она се скоро увредила и рекла да ће, поред смештаја, бринути и о исхрани. Упорно је седела све док јој на крају нису доделили четворочлану

¹² „Нормалан саобраћај на прелазу код Димитровграда”, *Борба*, 22. август 1968, година XXXIII, број 232, 6.

¹³ Историјски архив Ниш (даље: ИАН), фонд Скупштина града Ниша (даље: СГН), кутија (даље: к.) 84, фасцикла Чехословаци у Нишу 1968 (даље: Чехословаци у Нишу), *Informacija o prihvatanju i organizovanju smeštaja čehoslovačkih građana – turista*, 1.

¹⁴ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Informacija o prihvatanju i organizovanju smeštaja čehoslovačkih građana – turista*, 1–2.

породицу балерине Јиржике и економисте Карела Рендла из Плзења. Заједно са комшиницом Савком Пушкарић она се постарала да гостима буде удобно, а њима је уступила једину собу и прешла да станује код комшинице. Према њеним речима споразумевање је било перфектно, а чак се стигло и до причања вицева.¹⁵

Један број Чехословака није хтео да се задржава у Нишу већ су настојали да се што више приближе граници са Мађарском тј. што ближе Чехословачкој. Тих грађана ЧССР-а, названих „пролазницима”, било је око 600. Многима од њих, као и осталим Чехословацима који су боравили у Нишу, обезбеђиван је бензин у просеку 20 литра и сува храна за пут. Дуванска индустрија Ниш и трговинска предузећа давали су цигарете тј. прехранбене производе, које је служба штаба преко изабраних одбора делила на пунктовима „пролазницима”.¹⁶ Према изјавама Јована Јовановића, директора Дуванске индустрије Ниш, Управни одбор фабрике одлучио је да сваком чехословачком туристи – пушачу поделе по пет паклица цигарета, а од 21. до 30. августа подељено је око 4.000 паклица. Такође, одлучено је и да се чехословачким грађанима смештеним у Београду бесплатно дâ 150 килограма дувана. Укупна цена ове помоћи износила је 20.000 тадашњих динара. Предузеће „Југопетрол” издало је бонове за бензин чехословачким грађанима у вредности од 15.000 тадашњих динара. Дом народног здравља преузео је бригу о здрављу туриста, а Ауто-мото друштво обезбедило је бесплатну поправку возила. Пакете са прехранбеним производима обезбедиле су и друге привредне организације. Пивара је обезбедила 120, Робна кућа 60, „Новотекс” 40, а „Житопек”, Комунална кланица и Конзумна млекара укупно 82 пакетића прехранбених производа. Помоћ су пружили и „Ангропромет”, фабрика пумпи „Јастребац”, „Вулкан”, земљорадничка задруга у Горњем Матејевцу и други колективи. На посебан жиро-рачун помоћ у новцу дали су: Управа за пијаце 2.500, синдикална подружница „Омладине” 700, организација ССРН Бубањ и друштво пријатеља природе насеља Габровачка Река по 500 нових динара, итд. Помоћ су пружили и сами грађани попут Витомира Стојановића, содације из Јагодин-мале, који је поред већ пружене помоћи дао још 100 боца кабезе. Свако је реаговао како је могао, па је тако и часовничар Миле Динић нудио бесплатне услуге.¹⁷

Организација прихватања туриста и организовање смештаја и исхране функционисала је беспрекорно, а по доласку породице Чехословака у року од 30 минута решавано је место њеног смештаја и исхране чиме је пружена могућност да се у веома кратком року освеже и одморе од пута. Допринос оваквој ефикасности дала је и студентска организација која је организовала службу водича. За потребе превоза јавило се четворо грађана што је додатно олакшало комуникацију.¹⁸

¹⁵ „У нужди се познаје пријатељ”, *Народне новине*, 30. август 1968, година XXIII, број 34, 6.

¹⁶ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Информација о прихватању и организовању смештаја чехословачких грађана – туриста*, 2.

¹⁷ „Свесрдна и обилна помоћ”, *Народне новине*, 30. август 1968, година XXIII, број 34, 6.

¹⁸ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Информација о прихватању и организовању смештаја чехословачких грађана – туриста*, 2.

Да би се постигла још већа ефикасност у раду, по местима где су пребивали чехословачки туристи организована су руководећа тела, од по три члана, која су контактирала између штаба и самих Чехословака. У намери да се поуздано информишу о актуелним питањима и догађајима, формиран је издавачки одбор састављен од самих грађана Чехословачке, који су уз помоћ и сарадњу новинара *Народних новина* издали три броја информативног билтена на чехословачком језику.¹⁹ Редакцију информативног билтена *Слобода* (чеш. *Svoboda*)²⁰ сачињавали су: Јири Хурта (Jirí Hurta) познати коментатор Радио Прага, др Франтишек Здобина (František Zdobina) редактор у листу *Руде љраво*²¹, др Владимир Кашик (Vladimír Kašík) са Универзитета Карлова из Прага, Иван Шопон (Ivan Šoroň) одборник у Окружном народном комитету у Жиару над Хроном.²² У последњем броју листа уместо Ивана Шопона као члан редакције је наведен Лудвик Шмид (Ludvík Scmid).²³ Поред билтена, редакција је припремила и неколико емисија на свом језику које су емитоване на Радио Нишу.²⁴ Ове емисије емитоване су сваког радног дана у 14.00 и у 16.30 часова и недељом у 13.00 часова.²⁵ О овој издавачкој делатности у Нишу писао је и лист *Борба* који је навео да билтен „доноси информације које су од интереса за чехословачке грађане којих у Нишу, Алексинцу и Белој Паланци има преко 2.500”.²⁶ Неколико дана након почетка интервенције, како се ситуација смиривала, а грађани Чехословачке напуштали Југославију, група чехословачких радника штампе, радија и телевизије упутила је писмо југословенским новинарима у којем су изразили захвалност за помоћ која је пружена у циљу информисања грађана Чехословачке.²⁷

За 27. август била је заказана 18. седница Скупштине општине, а на њој су одборници усвојили предлог председника скупштине Жарка Радичевића да се у вези са инвазијом на Чехословачку упути телеграм Јосипу Брозџу Титу и ЦК СКЈ. Одборници су прихватили предлог председника скупштине и саслушали текст телеграма који је прочитао заменик секретара Немања Станковић.²⁸ Текст упућеног телеграма штампан је на насловној страни *Народних новина* од 30. августа

¹⁹ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Informacija o prihvatanju i organizovanju smeštaja čehoslovačkih građana – turista*, 2.

²⁰ Пун назив био је *Svoboda: Bulletin československých turistu v Jugoslavii, Niška oblast* (срп. Слобода: билтен чехословачких туриста у Југославији, Нишки регион) (прим. аутор).

²¹ Лист *Руде љраво* (чешки: Црвена истина) је био званични лист Комунистичке партије Чехословачке који је постојао од 1920. до 1990. године (прим. И. Р).

²² ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Svobodna*, 24. srpna 1968, 4; „Билтен за Чехословаке”, *Народне новине*, 30. август 1968, година XXIII, број 34, 7.

²³ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Svobodna*, 27. srpna 1968, 2.

²⁴ „Билтен за Чехословаке”, *Народне новине*, 30. август 1968, година XXIII, број 34, 7.

²⁵ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Svoboda*, 24. srpna 1968, 2.

²⁶ „Чехословаци издају свој билтен у Нишу”, *Борба*, 27. август 1968, година XXXIII, број 238, 5.

²⁷ „Захвалност чехословачких новинара”, *Вечерње новости*, 29. августа 1968, година XVI, 6.

²⁸ Историјски архив Ниш (даље: ИАН), фонд Скупштина града Ниша (даље: СГН), кутија (даље: к.) 2, фасцикла 18. заједничка седница свих већа (даље: 18. заједничка седница свих већа), *Zapisnik sa XVIII zajedničke sednice svih veća Skupštine opštine Niš, održane 27. avgusta 1968. godine u Nišu*, 3.

1968, а у њему се наводи да су грађани Ниша огорчени „незаконитом и грубом повредом суверенитета и окупације Чехословачке Социјалистичке Републике и солидарни су са отпором њених народа”. Одборници су навели да су „збијени и јединствени уз СКЈ и друга Тита и у питањима међународне и унутрашње политике” и да су решени да бране „лењинске принципе у односима међу социјалистичким земљама”, да јачају братство и јединство, јачају безбедност и одбрамбене способности земље, остварују реформе, развијају самоуправљање и хумане односе међу људима.²⁹

На истој седници, председник Привредног већа Благоје Петковић, у својству председник Одбора за смештај и збрињавање грађана из Чехословачке, информисао је присутне о мерама које су преузете на решавању тог питања у периоду од 21. августа па до 27. августа.³⁰

Извршно веће Србије упутило је 27. августа 1968. циркуларни телеграм председницима скупштинама општина Димитровград, Ниш, Параћин, Светозарево³¹, Крагујевац, Београд, Вршац, Панчева, Врњачка Бања и Смедерево. У телеграму је била прослеђена депеша управе за конзуларне послове државног секретаријате за иностране послове са обавештењем чехословачке амбасаде у Београду о начину уласка чехословачких грађана назад у своју земљу. Они су могли да се врате у Чехословачку преко Аустрије односно преко, Аустрије и СР Немачке. Лица која нису имала пасош већ тзв. „додатак уз документ о држављанству” могла су да добију дозволу за транзит преко Аустрије на југословенско-аустријској граници од аустријских граничних органа. Они који нису имали транзитну визу могли су да добију визу бесплатно у аустријском представништву у Београду, Загребу и Љубљани. Туристи који су ишли својим аутомобилима морали су да имају зелени картон или потврду о уплаћеном осигурању за иностранство у износу од 20 чешких круна. Југословенско-мађарска граница била је отворена за чехословачке грађане, али су прелази на мађарско-чехословачкој граници били су делимично отворени: друмски саобраћај био је могућ источно од прелаза Шобо-Штурова, док су западни прелази од ове локације били и даље затворени. Нормално је функционисала железничка линија Беч-Праг и у Мађарској железнички прелаз Шобо-Штурово. У депеши се даље наводило да је истог дана, када је и упућена, у 14.15 часова са Сајмишта из Београда кренула железничка композиција чехословачких вагона од 1.100 кушета (спаваћих места) за Праг преко Беча. Друга композиција је планирана за исти дан од 20.52 часова из Сплита.³² О овом ублажавању режима уласка у Чехословачкој преко Мађарске писале су Вечерње новости позивајући се на „поуздани извор”.³³

²⁹ „Другу Титу и ЦК СКЈ-Београд”, *Народне новине*, 30. август 1968, година XXIII, број 34, 1.

³⁰ ИАН, СГН, к. 2, 18. заједничка седница свих већа, *Zapisnik sa XVIII zajedničke sednice svih veća Skupštine opštine Niš, održane 27. avgusta 1968. godine u Nišu*, 3.

³¹ Јагодина (прим. И. Р).

³² ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Telegram Izvršnog veća Srbije opštinama Dimitrovgrad, Niš, Paraćin, Svetozarevo, Kragujevac, Beograd, Vršac, Pančevo, Vrnjačka Banja i Smederevo od 27. avgusta 1968.*

³³ „Чехословаци могу и преко Мађарске, *Вечерње новости*”, 28. августа 1968, година XVI, 9.

Чехословачки туристи колективно су кренули из Ниша ујутру 28. августа. За Праг и Братиславу, преко Мађарске и Аустрије запутило се преко 1.000 грађана ЧССР-а. Како репортер листа *Борбе* наводи дешавале су се „дирљиве сцене” када су се предавали поклони и са сузама у очима опраштале Чехословаци и Нишлије. Размењиване су адресе са жељом да се гости и домаћини некад сретну али под другачијим околностима. Неколико хиљада Нишлија се окупило, а путницима који су ишли ка својој домовини су даривали поклоне. Председник скупштине општине Ниш Жарко Радичевић опростио се од гостију преко радија, а од госта из Чехословачке опростили су се и секретар Општинског комитета Савеза комуниста Властимир Јовановић и представници друштвено-политичких организација.³⁴

Интересантна је да су Чехословаци толико били дирнути солидарношћу и помоћи Ниша и Нишлија да су се самоиницијативно организовали и направили и доставили списак својих грађана разних професија и заната у намери да се укључе својим радом у струци и на тај начин се одуже за пружену помоћ.³⁵

Пријем чехословачких грађана у Нишу било је ангажовање како руководства, тако и грађана. Сачуван је и списак лица која су била укључена непосредно у овом послу.

Из општине су били ангажовани Милан Ристић, Власта Петровић, Милорад Пешић и Владислав Јанковић као лица у својству оперативних руководиоца група.³⁶

За превођење били су ангажовани грађани Ниша: Дара Марјановић и њен брат³⁷ (ул. Јанко Веселиновић бр. 4), Милан Перовић (ул. Старца Вујадина бр. 5/4) и Чедомир Палић (ул. Синђелићев трг бр. 18).³⁸

Службу водича чинили су студенти Нишког универзитета: Васа Продановић (ул. Бориса Кидрича бр. 16/6), Мирослав Илић (ул. Филипа Вишњића бр. 1/4), Предраг Марковић (ул. Бледска бр. 4/20) и један неименовани студент. За последњег, аутор извештаја наводи: „био је још један student (crnomanjast) kome nisam mogao da uzmem adresu, a ne nalazi se u Nišu – otišao је po vojnom pozivu”.³⁹

Поред набројаних, на прихватању чехословачких грађана као и за потребе дневног и ноћног дежурства били су ангажовани и други радници органа управе

³⁴ „Преко 1.000 чехословачких туриста јуче кренуло из Ниша у домовину”, *Народне новине*, 29. август 1968, година XXIII, број 240, 5.

³⁵ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Informacija o prihvatanju i organizovanju smeštaja čehoslovačkih građana – turista*, 3.

³⁶ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Spisak lica koja su bila neposredno angažovana pri odboru za prihvatanje i pomoć čehoslovačkim građanima*.

³⁷ У документу стоји само „Марјановић (брат Даре Марјановић)” и не наводи се никакав други податак. (прим. И. Р).

³⁸ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Spisak lica koja su bila neposredno angažovana pri odboru za prihvatanje i pomoć čehoslovačkim građanima*.

³⁹ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Spisak lica koja su bila neposredno angažovana pri odboru za prihvatanje i pomoć čehoslovačkim građanima*.

Скупштине општине Ниш, а о чему је спискове водила служба за кадрове (персонално) СО Ниш.⁴⁰ Нажалост, приликом истраживања грађе Историјског архива Ниш нисмо успели да пронађемо наведени списак и да додатно осветлимо овај сегмент целог догађаја.

Посебно је интересантно осврнути се и на писма и разгледнице која су стигла на адресу Скупштине општине Ниш, а која су послата из Чехословачке. У њима се изражава захвалност Нишу и Нишлијама на гостопримству и помоћи коју су добили појединци и породице из Чехословачке током боравка у Нишу.

Једно писмо послао је и директор телевизијског студија у Острави Карел Дитлер (Karel Dittler) који је, иако није боравио у Нишу, чуо причу о помоћи Ниша и Нишлија од својих радника који су боравили у граду.⁴¹ Писмо захвалности стигло је из Банске Бистрице.⁴² Захвалност је стигла и од колектива и ученика школе у Вишкову, а писмо је потписано са 18 имена.⁴³ На гостопримству и помоћи Нишу и његовим грађанима захвалили су се и радници из фабрике *Západomoravské strojírny (ZMS)* из Требича.⁴⁴ Сачувано је и једно писмо које је написано на српскохрватском, а које је до Скупштине општине Ниш стигло преко посредника. Писмо су потписали Мирек и Власта Котови (чеш. *Mirek i Vlasta Kottovi*)⁴⁵ из Прага. Иако је послато крајем октобра 1968. у архиви Скупштине општине заведено је 2. децембра исте године.⁴⁶

У грађи Историјског архива Ниш налази се и неколико разгледница и честитки из Чехословачке. Свакако је интересантна новогодишња честитка послата из града Табор, место познате фабрике за производњу свећица за моторе. Приватно лице упутило је честитку исписану писаћом машином на службеној честитки на којој је приказана свећица и амблеми тадашњег предузећа *Jiskra – PAL* из Табора.⁴⁷

Вредно је напоменути да је у другој половини августа 1968. године кренуо забавно-музички караван „Шанса за таленте” који су организовали Центар за културу и „Дискос”. Циљ овог каравана, који су чинили Мики Јевремовић и Златко Голубовић и ансамбал Братислава Анастасијевића, био је обилазак више

⁴⁰ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Spisak lica koja su bila neposredno angažovana pri odboru za prihvatanje i pomoć čehoslovačkim građanima*.

⁴¹ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Писмо директjора телевизијског студија Остjрава Скујшћини ојшћини Ниш од 7. септембра 1968.*

⁴² ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Писмо из Банске Бистjрице Скујшћини Ојшћине Ниш од 25. октобра 1968.*

⁴³ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Писмо колективa школе у Вишкову Скујшћини ојшћине Ниш од 25. септембра 1968.*

⁴⁴ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Писмо из фабрике Západomoravské strojírny (ZMS) Требич Скујшћини ојшћине Ниш од 13. септембра 1968.*

⁴⁵ Власта је уобичајено женско име у Чешкој (прим. И. Р).

⁴⁶ ИАН, СГН, к. 84, Чехословаци у Нишу, *Писмо Мирека и Власте Котjови из Прага Скујшћини ојшћине Ниш од 2. децембра 1968.*

⁴⁷ Разгледнице су биле део фонда Скупштине општине Ниш, у кутији 84, али су у току сређивања измештене у Збирци разгледница (прим. аутор).

градова и да се пружи шанса младим талентима. До 30. августа обишли су Трстеник, Ваљево, Крагујевац и Бољевац, планирано је да посете Мајданпек, Кладово, Смедерево, Скопље, Прокупље, Светозарево, Крушевац, Параћин, Пирот, а да финално вече, 10. септембра 1968. године, буде на нишкој Летњој позорници. Директор Центра за културу Миодрог Вујчић изјавио је за *Народне новине* да ће финално вече бити посвећено догађајима у Чехословачкој. Нагласио је да ће том приликом бити изведене песме „које на догађајима у Чехословачкој управо компонују Мики Јевремовић, Златко Голубовић и Братислав Анастасијевић, а чућемо и композиције композитора Теодоракиса, који је, како се чује, опет ухапшен у Грчкој”.⁴⁸ У периоду од 19. августа до 10. септембра, караван је обишао 27 градова, а победили су певачи из Ваљева. У чланку *Народних новина* о финалној вечери манифестацији у Нишу, репортер не доноси било какву информацију да је вече посвећено догађајима у Чехословачкој.⁴⁹

Извори и литература

Извори:

Историјски архив Ниш, фонд Скупштина општине Ниш

Штампа:

Народне новине

Борба

Вечерње новости

Литература:

Германович Пихоя, Рудолф. *Советский Союз: история власти 1945–1991*. Новосибирск 2000.

Leffler, Melvyn P, and Odd Arne Westad. *The Cambridge History of the Cold War*. volume II. Cambridge 2010.

Tripković, Đoko. *Jugoslavija–SSSR: 1956–1971*. Beograd 2013.

Williams, Keiran. *The Prague Spring and its aftermath Czechoslovak politics, 1968–1970*. Cambridge 1997.

⁴⁸ „Финално вече посвећено Чехословачкој”, *Народне новине*, 30. август 1968, година XXIII, број 34, 11.

⁴⁹ „Победници из Ваљева”, *Народне новине*, 13. септембар 1968, година XXIII, број 36, 11.